

УДК 347.61/.64

Ніна Георгіївна ПУГАЧОВА,

завідувач відділенням «Правознавство»

Харківського державного автомобільно-дорожнього коледжу,

викладач вищої категорії, викладач-методист

ДО ПИТАННЯ ПРО РЕАЛІЗАЦІЮ ПРАВА БАБИ, ДІДА НА СПІЛКУВАННЯ З ДИТИНОЮ В РАЗІ ЇЇ ВСИНОВЛЕННЯ (НА ПРИКЛАДІ ПРАКТИКИ ЄСПЛ)

Одним з головних принципів сімейного права є пріоритет сімейного виховання дитини. У преамбулі Конвенції ООН про права дитини міститься головний принцип, який вказує, що для гармонійного розвитку дитина повинна виховуватися у сім'ї. Право дитини жити і виховуватися в сім'ї є одним з природних прав людини, визнаним Загальною декларацією прав людини та Конвенцією ООН про права дитини. Виховання в сім'ї є першоджерелом розвитку особистості дитини. Законодавство України і міжнародні акти надають вищий пріоритет сімейній формі виховання дітей. Конституція України, Сімейний кодекс України, Закон України «Про охорону дитинства» гарантують дитині право на належне сімейне виховання [1].

Регулювання сімейних відносин в Україні здійснюється з метою забезпечення кожної дитини, у тому числі й дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування, сімейним вихованням, можливістю духовного та фізичного розвитку в умовах сім'ї (ст. 1 Сімейного кодексу (СК) України) [2].

Крім того, усебічний захист інтересів дитини є основним напрямом державної сімейної політики, у зв'язку з чим охорону дитинства в Україні визнано стратегічним загальнонаціональним пріоритетом (Закон України «Про охорону дитинства») [3].

Згідно з ч. 1 ст. 257 СК України баба, дід, прабаба, прадід мають право спілкуватися зі своїми внуками, правнуками, брати участь у їх вихованні. Відповідно до абз. 1 ч. 1 ст. 232 СК України з моменту здійснення усиновлення припиняються особисті та майнові права і обов'язки між батьками та особою, яка усиновлена, а також між нею та іншими її родичами за походженням. Отже, з моменту здійснення усиновлення право баби, діда на спілкування з внуками та право на участь у їх вихованні припиняється.

У цьому контексті має практичний та науковий інтерес позиція Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ).

5 березня 2019 року Європейський суд з прав людини прийняв постанову по справі «Богоносови проти Росії», яка стосується спору між бабою, дідом та родичами, що удочерили їх внучку, щодо зустрічей з останньою. Після розлучення в 1988 р. колишнє подружжя Віра та Георгій Богоносови проживали в одній квартирі в м. Санкт-Петербурзі. Через 20 років до заявників переїхала жити їхня дочка з півторарічною внучкою, народженою в шлюбі з громадянином

Фінляндії. Через три роки мати дівчинки померла від важкої хвороби, внучка залишилася жити у дідуса з бабусею. В період хвороби матері дівчинки у вихованні останньої активно брали участь її родичі – подружжя пара З., яка проводила з нею вихідні та святкові дні, супроводжувала її в дитячий садок. У травні 2011 р. Георгій Богоносів став опікуном внучки з письмової згоди своєї колишньої дружини. Наступного року суд позбавив батька дівчинки батьківських прав за заявою її бабусі. Згодом між Богоносівими виник затяжний сімейний спір. Так, Віра Богоносова була незадоволена тим, як колишній чоловік виконував обов'язки опікуна. Крім того, вони мали розбіжності щодо дати початку шкільного навчання дитини.

Надалі З. висловили намір удочерити дівчинку, цей намір був спочатку підтриманий Богоносівими. З лютого по квітень 2013 р. подружжя З. пройшли курси навчання для осіб, які бажають усиновити дитину, незабаром вони отримали позитивний висновок про свою придатність в якості прийомних батьків. Крім того, муніципалітет отримав письмову згоду опікуна дівчинки про те, що він не заперечує проти її удочеріння сім'єю З.

Коли Віра Богоносова дізналася про згоду свого колишнього чоловіка на удочеріння внучки сім'єю З., вона стала налаштовувати її проти них. Крім того, вона хотіла позбавити її колишнього чоловіка опікунства над внучкою, намагаючись призначити опікуном їхнього сина.

У липні 2013 р. З. стала другим опікуном дівчинки, яка переїхала жити до неї і її чоловіка. Саме тоді Віра Богоносова стала писати в різні інстанції листи про те, що З. перешкоджають їй в спілкуванні з дитиною. На відміну від своєї колишньої дружини, яка не бачила внучку після її переїзду до нового опікуна, Георгій Богоносів спілкувався з дівчинкою деякий час, проте згодом їх контакти припинилися.

26 листопада 2013 р. З. усиновили дівчинку за рішенням суду, яке не було оскаржене. Згодом Богоносіві намагалися відновити пропущений процесуальний строк для оскарження рішення суду, посилаючись на втрату контакту з внучкою. Незважаючи на те, що Георгію Богоносову вдалося домогтися відновлення пропущеного строку, Санкт-Петербурзький міський суд залишив в силі рішення першої інстанції. При цьому апеляція вказала, що дідусь і бабуся усиновленої дитини поряд з її братами і сестрами вправі звернутися до суду для захисту свого права на зустрічі з дитиною згідно ст. 67 СК РФ при наявності перешкод до їх спілкування.

У своїй скарзі до Європейського суду з прав людини Віра і Георгій Богоносіві, зокрема, вказали на порушення їх права на збереження сімейних зв'язків з внучкою. У зв'язку з цим вони стверджували про порушення ст. 8 (право на повагу до приватного і сімейного життя) і 13 (право на ефективний засіб правового захисту) Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. У серпні 2018 року, коли справа ще розглядалося в Страсбурзькому суді, Віра Богоносова померла. ЄСПЛ не став розглядати доводи скарги покійної, зосередившись на вивченні доказів її колишнього чоловіка, який

вимагав 100 тис. євро в якості компенсації матеріальної та моральної шкоди, а також 1 тис. євро на відшкодування судових витрат.

У своїх запереченнях на скаргу Георгія Богоносова російський уряд визнав факт втручання в його право на повагу до сімейного життя за змістом п. 1 ст. 8 Конвенції у зв'язку з припиненням сімейних відносин з внучкою, проте відзначив законність такого втручання і його необхідність. Так, російська сторона зазначила, що в ході процедури удочеріння дівчинки громадянин не звертався до суду з проханням зберегти свої особисті майнові та немайнові права і обов'язки по відношенню до своєї внучки відповідно до ч. 4 ст. 137 СК РФ. Крім того, він добровільно відмовився від її удочеріння. Оскільки у Георгія Богоносова немає законного права на спілкування з внучкою після її удочеріння сім'єю З., саме останні вправі дозволити йому спілкуватися з дівчинкою.

У відгуку на заперечення Георгій Богоносов вказав на незаконний характер удочеріння його внучки. Зокрема він зазначив, що суд фактично позбавив його можливості висловити свою зацікавленість у підтримці відносин з дівчинкою. Втручання, що мало місце, на думку заявника, не було ні відповідним, ні необхідним в демократичному суспільстві.

Європейський суд з прав людини нагадав, що сімейне життя за змістом ст. 8 Конвенції також поширюється на відносини внуків і їхніх бабусь і дідусів при наявності між ними тісних сімейних зв'язків. При цьому Суд зазначив, що в контексті таких відносин не обов'язково спільне проживання, а відносини між дитиною та її бабусею / дідусем, з якими вона проживала деякий час, зазвичай підпадають під цю категорію. Також Суд пояснив, що Георгій Богоносов проживав з внучкою після її переїзду в Росію і піклувався про неї в період хвороби її матері, що не було оскаржено сторонами. Як пояснив ЄСПЛ, держава повинна сприяти збереженню зв'язку між внуками та їх бабусею / дідусем, незважаючи на те, що такі відносини за своїм характером відрізняються від відносин між батьком і дитиною і, відповідно, вимагають меншою мірою захисту. При цьому Суд зазначив, що усиновлення дитини припиняє її зв'язки з її природними батьками і рідною сім'єю. З урахуванням того, що громадянин ініціював дві судові справи, намагаючись відновити контакт з внучкою, а суд нівелював його процесуальне участь у справі про удочеріння дівчинки (зокрема, не забезпечив його обов'язкову присутність), Європейський суд з прав людини виявив порушення ст. 8 Конвенції. ЄСПЛ постановив виплатити заявникові 5 тис. євро як компенсацію моральної шкоди [4].

Бачиться, що висновки Європейського суду з прав людини є обґрунтованими і справедливими. Європейський суд з прав людини розкритикував обмежувальне тлумачення положень сімейного законодавства, що передбачає право родичів на спілкування з дитиною, а якщо цьому спілкуванню перешкоджають, то і право звернутися до суду з відповідним позовом. В свою чергу ЄСПЛ вказав, що ситуація, що склалася, автоматично виключила літню людину з життя його внучки, і констатував порушення ст. 8 Конвенції.

Отже, прийняття такого рішення Європейським судом з прав людини істотно вплине на національну судову практику розгляду спорів про участь баби, діда в спілкування з внуком, внучкою, які були усиновлені.

Список бібліографічних посилань

1. Д'якова Н. А. Поняття права на виховання. *Проблеми законності*. 2003. № 3. С. 104–109.
2. Сімейний кодекс України : закон України від 10.01.2002 № 2947-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21–22. Ст. 135.
3. Про охорону дитинства : закон України від 26.04.2001 № 2402-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 30. Ст. 142.
4. ЕСПЧ: усыновление ребенка не всегда прекращает его связь с родными дедушкой и бабушкой // ANTIRAID : сайт. URL: <https://antiraid.com.ua/news/espch-usynovlenie-rebenka-ne-vsegda-prekrashhaet-ego-svyaz-s-rodnymi-dedushkoj-i-babushkoj/> (дата звернення: 10.04.2019).

Одержано 15.04.2019

УДК 347.215(043.5)

Анатолій Святославович СЛІПЧЕНКО,

*викладач кафедри цивільного права та процесу факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ*

МЕТА ЦИВІЛЬНОГО ОБОРОТУ

Не зважаючи на те, що поняття цивільного обороту досить широко застосовується в теорії права, серед дослідників відсутня єдність думок щодо його мети. Одні вважають що він спрямований на перехід від однієї особи до іншої прав та обов'язків. Інші стверджують, що оборот забезпечує динаміку об'єктів цивільного права. Висловлюються також думки, що він: забезпечує зміну суб'єктного складу правовідносин, динаміку останніх; слугує задоволенню потреб учасників цивільних правовідносин тощо.

Разом з тим, аналіз існуючих точок зору дозволяє дійти висновку, що цивільний оборот – це правомірне відчуження або перехід об'єктів цивільного права від однієї особи до іншої.

Наведене поняття вказує на те, що динаміка об'єктів (відчуження їх або перехід) і динаміка прав (перенесення від однієї особи до іншої або припинення в одній особі та виникнення в іншій) у своїй сукупності і є цивільним оборотом. Тобто, це елементи єдиного механізму (процесу), які дозволяють досягти мети, але не сама мета. Адже мета є бажаною кінцевою точкою певного процесу, стан у майбутньому, який варто, бажано або необхідно досягти, а не сам процес. І розглядати процес (цивільний оборот), як механізм, заради самого процесу (цивільного обороту), як мети, було б помилковим.

Зважаючи на те, що саме блага (об'єкти цивільних прав), завдяки своїм корисним властивостям, здатні задовольняти потреби учасників цивільних